

Литературные направления и стили. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – С. 131–139.

4. Кондратенко О. М. Мужність, людяність, ліризм. Режисери і фільми / О. М. Кондратенко. – К. : Мистецтво, 1980. – 297 с.

5. Салига Т. Ю. Микола Вінграновський : літературно-критичний нарис / Т. Ю. Салига. – К. : Рад. письменник, 1989. – 157 с.

6. Слабошпицький М. «Сюжет нервів, вболівань, радості...» / М. Слабошпицький // Вітчизна. – 1986. – № 11. – С. 174–178.

7. Фащенко В. В. У глибинах людського буття : Етюди про психологізм літератури / В. В. Фащенко. – К. : Дніпро, 1983. – 279 с.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2010

This article introduces an approach to the study of the main principles and methods of stereoscopic image in M. Vingranovskyi's narrative prose. The variety of conflicts and characters expression in writer's narratives is discovered according to the artistic literary school and individual style.

Key words: plot, composition, artistic detail, monologue, dialogue, scenery.

УДК 821.161.2-31Леонтович

Ярослав КОЗАЧОК

РОМАН В. ЛЕОНТОВИЧА «ХРОНІКА ГРЕЧОК» – ЕПОПЕЯ ДУХОВНОГО Й ФІЗИЧНОГО ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСТВА

Стаття містить аналіз роману В. Леонтовича «Хроніка Гречок» у дискурсі історії ідей та з позицій його актуальності для сучасного ідейно-естетичного мислення. Розкриті новаторство автора в зображенні маловідомого життя українських дідачів XIX ст., незламний дух і життєву витривалість яких знищено соціальним револютом 1917-го.

Ключові слова: національна ідея, традиція, нівеляція, етногеноцид, самодостатність, пристосування, суспільний катаклізм.

Ім'я Володимира Миколайовича Леонтовича і його творчість мало знані, хоч письменник належить до видатних постатей української історії. Громадський діяч, освічений інтелігент багатого землевласницького роду, працював для України, любив її «до глибини кишені», як і його соратник, Євген Харлампійович

Чикаленко, автор цього крилатого виразу. Він тепло згадує про спільну з В.Леонтовичем діяльність по організації єдиного на той час українського часопису «Рада», розкриває сторінки діяльності Леонтовича як мецената [7, с. 23–30].

В українській літературі не завжди адекватно змальоване заможне українство, яке пережило національні й духовні катаклізми. Часто його життя й характер відтворені у кривому дзеркалі суспільного несприйняття. Це не давало можливості належно оцінити масштаби нищення цього стану, а отже духовного геноциду, побачити в конкретиці щодення тих суспільних умов, у яких відбувалася нівеляція традицій. Осуд пристосуванства достатньо виразний у художній літературі на відміну від процесів збереження українськими дідичами етноідентичності в обставинах, які їм доводилося долати. Лакуни створені тривалою табуїованістю національної ідеї, відсутністю адекватності трактування її художнього відтворення в літературі, де переважала ідея соціальних змін. Надії на покращення долі України шляхом суспільного перевороту плекали й видатні митці, прославляли зміни, уявну сутність яких ідеалізували. Любов до народу, як і спротив проти його соціального визиску, однозначне звинувачення в цьому заможного українства, часто не мали належного тлумачення, опори на конкретику реалій.

Володимир Леонтович належить до видатних постатей, які на кінець XIX століття завершили процес формування української інтелігенції, розпочатий кирило-мефодіївцями. Наріжним каменем їх світогляду був національний ідеал. Люди глибоких наукових знань, творчого, громадянського хисту і досвіду, патріоти, що розуміли любов як активну суспільну діяльність не тільки просвітницького, а й широкого спектру, вони увиразнювали духовне обличчя нації, берегли тривкість її традицій, протестуючи проти інспірування соціальних переворотів. Кращі представники української інтелігенції злам століть поєднували знання світової культури з мудрістю свого народу, відповідальністю конкретної праці. Їх освіченість, особиста гідність поєднувалася з повагою до народу, духовність – із утилітарним мисленням, яке вимагало волі й активності.

Багато з них були обдаровані словом, іншими практичними й мистецькими талантами, що виражали їх духовну й моральну

сутність. Згруповані навколо Київської «Старої Громади», інспірували, організували й матеріально підтримували акції національного характеру. В оточенні Леонтовича були В. Антонович, Б. Грінченко, С. Єфремов, М. Грушевський, Є. Чикаленко, В. Смирненко та інші видатні українці. Їх діяльність протистояла нігілізмові, верхоглядству послідовників групи «Современника», представники якої прикривали ідеями всезагального щастя прагматизм, прагнення переділу суспільства задля політичної влади. Вони підготували підстави для суспільства, яке розвіяло, знищило і їх, і національну, духовну інфраструктуру, без якої інтелігенція займає нині маргінальні позиції. Вона втратила колись традиційно головну роль у суспільстві – «арбітра і творця ідей, охоронця національних пам'яток» [1, с. 46], мови, культури, моральних цінностей. Його заступив «розпачливий шукач засад для свого життя та кар'єри» [1, с. 46]. Брак «героя нашого часу» в літературі і його очевидна потреба судомлять суспільство, викидаючи на його поверхню сучасного інтелектуала, який надмірною епатажістністю маскує комплекс утрачених надій, відчуття неповновартості, шокуючи світову спільноту вульгарно розкованою вседозволеністю слова.

Характер мислення і діяльності В. Леонтовича, одного з творців засадничих підстав нашої державності, засвідчує наявність в українській літературі і в житті таких прототипів, яким властива цілісність поняття національної ідеї, ясність політичного мислення, розуміння шляхів реалізації незалежності, вміння організувати практичну діяльність. «Дивовижна працездатність, прагнення до повної віддачі, висока вимогливість до себе виявились підпорядкованими самому кредо письменника, який дбав про те, щоб відродити українську націю та її культурне життя» [5, с. 42].

Роман письменника «Хроніка Гречок» важливий не лише як видатний артефакт, підстава прогресивного новітнього мислення, як зразок поєднання традиції і новаторства в естетиці. В ньому ідейно виважені та художньо виразні оцінки суті й характеру дідичів, нащадків запорожців, заможних хліборобів як станового хребта нації. В ньому з хронікальною послідовністю, документальною точністю змальовано трагічні події революційного перевороту 1917 року, долі народу, знищеного цим вихором до основ природної та соціальної екзистенції і духовних осягів. Думки очевидця, сучасника

суспільного перевороту і його противника особливо актуальні й важливі сьогодні.

Висока освіченість, інтелігентна етика незаангажованого мислення, знання реалій життя українських національно свідомих поміщиків дали змогу В. Леонтовичу в романі «Хроніка Гречок» відтворити реалії XIX – початку XX століття в розвитку боротьби ідей, багатстві ситуацій, які їх переконливо ілюструють. Він явив світові монументальний твір, де події відтворені очевидцем, пропущені через призму духовно багатой, освіченої, генетично розумної людини, мистецьки обдарованої, талановитої, з чуттям психології і естетики слова.

В. Леонтович, освічений юрист, син дідича-землевласника, як митець формувався в оточенні поваги до мови, спостерігав у своєму оточенні мудрий лад, порядок у роботі, волю до успішної праці й відповідальність за її результати, до якої зобов'язувала неминуча почерговість плину природи й турбота про людей. Прогресивно мислячий, освічений юрист, свободу особистості вважав природним правом, яке повинні захищати державні інституції будь-якої формації. Активна громадська, обширна благодійницька діяльність, робота мировим суддею, видавцем часописів, далі членом першого українського уряду – давала розмаїття сюжетів і характерів для художньої творчості. В. Леонтович як письменник виступав під псевдонімами Левенко, Давній та ін. Друкувався в «Зорі», «Літературно-науковому віснику», «Громадській думці», «Раді», «Українському слові», окремих збірках, що виходили в Києві, Львові, Одесі. Малював широке коло проблем, ситуацій і характерів. З них постає панорама життя типового українства, яке в умовах наступу соціального й національного нігілізму намагається зберегти свою ідентичність, норми буття, укладені на основі традицій і моралі предків. Його риси психологічно точно й художньо переконливо постають у характерах і вчинках, поведінці типових представників української родини – героїв роману В. Леонтовича «Хроніка Гречок».

Цим подіям автор дає точні суспільно-політичні оцінки, інспіруючи ситуації, характери, поведінку Кирила, Петра, Івана, Андрія та Левка Гречок – багатих землевласників, невтомних трудівників, представників козацької старшини, що зберігали в умовах насильного зросійщення етнічні, морально-етичні ознаки

українства. Уступаючи віянням часу в менш важливому, зберігали головне – тяглість традиції прив'язаності до землі й поваги до роду. Апогей твору – документально точний і художньо виразний опис осуд подій більшовицького перевороту, апокаліпсис, фізичний геноцид українства, завершення духовного геноциду, здійснюваного царизмом. Зміст роману – художня ілюстрація подій, пов'язаних із нівелювання українства як етносу з багатосотлітньою культурою, етикою громадських і родинних стосунків.

Розлогий пейзаж на початку роману ще написаний у душі традиційної прози. Та одразу в експозиції спосіб оповіді, відбір елементів сюжету, його побудова, характер нарації набирають індивідуальних ознак, характерних для Леонтовича-прозаїка. На вузькому просторі тексту – романістичний обшир суспільних тенденцій, явищ, подій, оригінальних характерів, типологічно достовірних і естетично виразних. Багатий матеріал автор організовує навколо продуманого основного задуму. Ідейно-естетичний простір роману керований його інспіраціями, в основі яких – національна ідея в складній сув'язі позитивного і негативного, у наслідках обставин і їх поборюванні, в силі духу й слабкості головних героїв, що наполегливо долають вир буденних подій, протистоять суспільним умовам і часто перемагають їх, приймаючи умови вимушених компромісів.

У широкому закроті й точних життєвих реаліях ретроспективно та в ідейній перспективі постає історія козацько-старшинського роду Гречок – кількох поколінь добрих хазяїв на своїй/не своїй, уже важкою працею здобутій, доглянутій та виплеканій землі. Дідичі з простою селянською психологією, Гречки жили за звичаєвою практикою батьків, життя яких визначалося працею коло землі, а в стосунках панувала розумна простота й органічна моральність старосвітської звичаєвості.

Композиційно вивершений, наповнений драматичними подіями, роман починається з переломної для родини події – помирає один із стовпів роду – Іван Гречка. Його стараннями родина сягнула добробуту й суспільного статусу. Зовні все відбувається ніби спокійно. Батько мудро і по совісті розпорядився набутиим, нікого не скривдив. Залишає набуток у надійних руках нащадків, ним навчених, звичних жити ошадно і розумно за давно усталеним розпорядком. Відходить він за ясної погідної днини, виконавши

працею і наполегливим характером свій обов'язок перед родом. Ніщо, здавалось, не віщувало катаклізмів. Однак, уже невмолимо наближався суспільний смерч, руйнування старосвітчини під наступом міщанського претензійно-хамського примітиву, а далі руїна «до основанья» всіх і всього формованого століттями.

Старійшина роду Іван Гречка виписаний як сильний колоритний характер у розлогих штрихах історичного хронотопу й виразно типових деталях побуту багатих нащадків козацької старшини, де зберігалися національні традиції й спокійна гідність заможних людей. Близько середини XIX століття українські діди задля фізичного й станового збереження впокорювалися примусові царської служби. Козацький нащадок Іван Гречка, хоч у спадок дістав заможне господарство, пройшов шлях від канцеляриста до посади, що давала дворянство. Виявив природний розум, кмітливість, наполегливий характер, і його вже величають пан Іван. Ще його батько Петро зрозумів потребу цього, знайшов папери про належність до козацької старшини й приступив до діда Кирила, щоб клопотався про дворянство. Повний ще живого духу козацької гідності, той спалив папери, а сина Петра відчухрав кусачкою: «Отам хай твоє дворянство згорить! Не важся мені ні згадувати, ні думати за нього. Предки з панами билися, а ти сам у пани пнешся?» [2, с. 11].

Історичну зміну суспільних орієнтирів у початках XIX ст. подано майже публіцистичними штрихами: «Та життя вимагало свого. Панство набирало на Україні дедалі більшої сили та значення, і десь зник з українського життя давній ідеалізм, не чути було за всякі пориви до ідеалів... Все нахилило більше енергійних людей з цілої сили добиватися до дворянства та багатства» [2, с. 11]. Гречки мріяли ввести рід у силу, славу через дворянство. На це були покладені життя й праця пана Івана, як і його батька, хоч син уже змушений міняти побутові звичаї задля панського ока.

Традиційно в українській літературі було прийнято осуджувати волю до багатства, висміювати її, залишати поза увагою, що за цим стоять воля, розум, наполегливість, підприємливість, традиція. Роман «Хроніка Гречок» життєві процеси освітлює без осуду всього, «що паном звалось», передає життєву правду ситуацій і характерів об'єктивно, поєднує позитив і негатив у органічну сув'язь. Однак автор виразно акцентує, що негатив у поведінці суспільного закрою

пов'язаний саме з впливами обставин, а не властивий героям іманентно. Окремі штрихи дивацтв і смішних сторін, що виявляють предківські натуру і звичаї (ставлення до жіноцтва, життєвий сприт, певну «господарську крутість»), як і вчинки, пов'язані з ними, автор зображує такими, що не руйнують основ роду, а лише зміцнюють їх.

Син Івана Андрій успадкував по батькові чималі маєтки (хутори, гроші, цінні закладні папери, садибу в місті) і стиль мислення, характер, навіть поведінку. Її визначає традиція беззаперечного послуху старшим, покори їх волі й наказу. Це сприймається паном Андрієм як даність, попри внутрішні спротиви, несприйняття. В час розлуки з помираючим батьком Андрій з особливою силою відчув, як любив батька. Виконав його волю не лише через наказ і забезпечення заповіту копіями, а тому, що послух був у ньому внутрішньо запрограмованим. З кончиною батька уподібнився, заступив його постать, перейняв сувору життєву мудрість, уклад мислення, відповідальність, порядність у ділі й звичаєву поведінку. Не втратив і властивих своїй індивідуальності рис. Більше приділяв уваги дітям, Максимові зокрема, в якому цінив доброту, розум, правдивість, справедливість.

Та Андрієві доводиться жити в час, коли суспільні основи все більше розхитуються, змінюються звичаї, зникають традиції. Опірається вимогам незрозумілого й смішного панського етикету, але й уступає їм, ховає в цій половинчатості за дивацтвами поведінки внутрішнє гостре несприйняття штучності, нерозумної організації життя й побуту. Знайомі міщани й пани шанували його заможність, підприємливість, насміхаючись поза очі з простацтва. Ця двоїстість і змушене пристосуванство робить його смішним для оточення. Розширюючи будинок, пан Андрій ощадливо робить нову прибудову до старої садиби. Гордість козацького нащадка вироджується в примхливий гонор.

Дбаючи про скромність і послух дітей, він не пускає їх у горниці, коли там старші, й вони ростуть бур'яном серед слуг і конюхів заїжджого панства. Приймав зверхньо, часом зневажливо паничів, що залилися до дочки-інститутки, бачив у всьому зазіхання на маєтки. Дівчина з поклику природи осоромила батька: таємно повінчалася з пристаркуватим лікарем Хвилімоном Трохимовичем Цапковатим. Це був частий гість Гречок, давній приятель батька дівчини. Приятелюючи з лікарем, пан Андрій з

нього часто насміхався, не завжди невинно й незлобиво, бо вважав лікаря злиднем хоча й шанував його освіченість. Пан Андрій не простив дочці непослуху, зрікся її й не пустив повінчаних молодих на подвір'я, коли вони прийшли по благословення. Ставлення до лікаря, освіченого, але менш заможного, та ще й дивака, сором перед оточенням свідчать, що гонористий нащадок козацького роду вже залежить від умовностей суспільства, в яке так прагнув увійти його батько, слугуючи задля чинів, громадячи багатство, але все ще дотримуючись старосвітчини.

В складному плетиві несприятливих обставин, нерівних сил основи старих козацьких традицій конвульсивно здригаються, протистоять, але й втрачають свою самодостатність та врешті гинуть від ще страшнішої сили, що старе й нове зруйнувала до кореня. Обставини звели нанівець старання людей сильних і непересічних. У їх змалюванні Леонтович дотримується безсторонності хронікера. Однак раз по раз тенденція автора зраджує його схильність поетизувати життя й побут багатого хлібороба, протиставити їй нікчемність панства, котре зреклося землі й відучилося господарювати, перетворивши існування в пусте й безцільне проживання маєтків.

Архетип героя роману «Хроніка Гречок» романтизований і буденний одночасно. Це сильна, вольова людина, яка утверджує право роду на достойне життя й повагу, протистоїть обставинам придушення українства, опирається народженню стосунків, позбавлених кореня, а отже смислу. Часто це виглядає примхливістю багача. Ледве вловимий на початку за текстом трагізм ще поєднано з комізмом, але далі в тексті посилюється, доходить кульмінації, невідворотності катаклітичної руйнації. Дихотомія, двоколісність, наявність підтексту надає драматизму характерам. Так пан Іван «горбом вислужив дворянство на службі «по громадянській часті». Хоч один із його предків був «за хмельниччини значним військовим старшиною, але не придбав, як і нащадки, ні великих маєтків, ні дворянства». «Щось мої предки дуже чесні були!» – завважував пан Іван, згадуючи свій рід. І не можна було вгадати, чи глузує він з їх чесності, чи поважа їх за неї, чи докоря їм за те, що не придбали собі й йому усього, що могли б. Мабуть, ці неоднакові почуття таки й жили в йому сумішно, якимось химерно еднаючись» [2, с. 10].

У моменти випробувань з цієї сув'язі почуттів виразно проступають типові риси вільнолюбних нащадків запорожців: честь, правда, справедливість, моральність, розумна оцінка ситуацій, працьовитість, відданість родові й традиціям. Події 1917 року стали для роду Гречок трагедією. Уже в час їх назрівання передчасно пішов зі світу Андрій Гречка. Помер у день страти за участь у революційній діяльності улюбленого сина Максима. Відчував свою вину, бо віддав його на навчання до Москви. Гасив неясну тривогу, коли син заводив розмову про рівність. Адже сам не раз говорив про рівність людей перед Богом – пан чи селянин. Мав-бо на увазі іншу рівність: людської гідності, повагу, волю чину й поведінки.

Освічений, розумний, порядний Максим, полонений справедливими словами, не помітив їх протиріччя щодо свого роду й самого себе. Дивним для батька було його прохання дати гроші на революцію, і він відмовив. Не передчував, що гроші втратять для нього вартість, коли зникне надія на порятунок сина. До вершин художньої майстерності підіймається автор на сторінках, де йдеться про поневіряння Андрія Гречки чиновницькими коридорами в надії визволити сина. Потворна суть держави, в якій хотів українець зайняти суспільне становище, постала перед ним фантастичним видовом. Зрозумів марність зусиль щось урятувати, підкорився обставинам всупереч внутрішнім переконанням. Переміг також батьківський інстинкт у важкій душевній боротьбі. Розумів безглуздя ідеї, в яку втягнуто його сина, але віддав для неї гроші незнайомій «барішні-революціонерці». Був духовно зламаний невідомим, якого не розумів, але відчув руйнівну силу. Жити далі не було смислу: сталося кілька паралічів, і життя обірвалося в день страти сина в Петербурзі. Жоден штрих у романі не випадковий. Неправедні гроші, зароблені Андрієм Гречкою в голодний рік, на неправе діло знищення українства й були використані. Епізодичний образ «барішни», обстриженої і з сигаретою в зубах, ще більше підсилює трагізм несприйняття батьком «діла», за яке загинув його син, і величі батькової любові та глибинну моральність українця.

Особливість роману полягає і в умінні автором подати калейдоскоп подій та характерів надзвичайно лаконічно. Невеликий за обсягом роман протяглий подієво, насичений і «заселений». Письменник володіє широким спектром художнього-естетичного виразу. Епіка, гумор, трагедія сусідять поруч, і важко надати

перевагу майстрові в будь-якому з них. Сповнена м'якого гумору оповідь «Як пані Шпачиха позичала в пана Андрія гроші». Виокремлення цього, на перший погляд, незначного епізоду потрібне було вочевидь для повноти життєвої картини, оскільки жінкам роду Гречок відведена в романі роль покірних істот, на тлі яких виразно проступають воля й розум чоловічих характерів. Пані Шпачиха компенсує жіноцтву брак уваги. В колоритній старосвітській пані явлено інший тип українки: вольової, розумної, підприємливої. На тлі таких рис із м'яким гумором сприймається її зворушлива й дещо незграбна жіноча кокетерія. Епізод знайомства двох українських магнатів – творча знахідка автора – виявляє знання українських типів, змалювання їх у континуумі етнотрадиції.

Тривання й життєву силу роду всупереч обставинам змалювано в рисах останнього з роду Гречок – Левка Андрійовича. Він гармоніював та узагальнив, вивершив найкращі риси запорозького роду. Не мав скупості й пристосуванства сильного, але двоїстого Івана. Не мав потреби складного, сповненого чудасій вростання в «панську систему координат» Андрія – трагічної жертви першої хвилі суспільного револту. Лев Андрійович свято беріг батьків наказ потурбуватися про весь рід. Пізнав на помилках діда, батька й брата Максима ціну людських пристрастей і помилок. Зовні був «погідний і спокійний», здавалося багатом, ні гарячий, ні холодний, «просто теплий». «Але в дійсності був він хоч і егоїстичною, та з високо розвиненим моральним та естетичним почуттям людиною, нездатною ні на який несовісний або й негарний учинок, а палка та гостра вдача Гречок тільки до якогось часу таїлася в нього десь глибше» [2, с. 74].

Ці риси нащадка запорожців у характері Лева Андрійовича гостро могутньо постали перед лицем трагедії роду, в заключному розділі роману. Автор явив філософськи глибоке націєтворче суспільне мислення, знайшов точні оцінки подій і ситуацій, явив епічну широту й силу художнього відтворення. Духовна лінія предків-запорожців виявилася в обставинах катаклітичних подій. «Яко реакція проти всього, що діялося, в ньому несподівано прокинулася предківська упертість та завзятість Греччиного роду» [2, с. 75]. Уважав принизливим утікати перед небезпекою, не емігрував свідомо: «Однаково, якщо в мене заберуть усе, я при старості та з моїми звичками існувати не зможу, жити на чужині,

якби втік із рідного краю, не хочу, воювати супроти свого ж народу і не можу, і не хочу» [2, с. 75].

Гречка опинився в епіцентрі виру й пізнав на собі його безглузду жорстокість. У фокусі індивідуальної трагедії виразно яскраво постають суспільні події. В їх описі автор поєднав глибину мислення й естетичну вправність митця. Динаміка трагізму насичена типологічно узагальненою і психологічно достовірною конкретикою завдяки композиційному прийому зображення людини в епіцентрі стихії. Духовно гармонійний, суспільно центрований, самодостатній, герой розуміє дилему безглуздість подій, але їм не в змозі протистояти навіть його сильна воля, витривалість і розум. Ситуації лаконічні, історично точні, художньо сфокусовані через найпосутніші деталі. Інспірувавши типову ситуацію, автор узагальнює її характеристику й провіденційно точну оцінку: «Політична революція, сливе, одразу повернулася на соціальну, а незабаром перевелася на боротьбу кожного проти всіх задля своїх власних інтересів. Серед тієї боротьби потяг до політичної волі десь зник зовсім, а соціальні питання зробилися засобом до приєднання юрби та захоплення влади» [2, с. 74].

Перспективна й оцінка економічного підґрунтя суспільного революту, прикритого політичною маскою: «Ішла боротьба за вплив та владу, і на цьому ґрунті сподівалися здобути перемогу агітатори, що були здебільшого з неможливою інтелігенцією й самі здавна ворогували проти панів. На земельному питанні їм найлегше було розпалити революційний настрій, а інакше, якби припускати обмеження, в агітаторів просто не склалася б промова... А інтелігентні керманічі революційного руху, щоб не шкодити єдності революційного фронту, мов не добавали тих гріхів в агітації по селах і ніхто не озвався проти їх, хоч би словом. Того не дозволяли партійні завдання» [2, с. 78].

Виразні постаті згвалтованих агітаторами виконавців чужої волі, яка мала суттю мародерські бажання, дозволяла помсту за власні життєві невдачі на безвинних жертвах «революційної необхідності». В епізоді грабунку садиби Гречок автор вживає лексему розбійницького жаргону «дуван». Замордувавши господаря, погромники «мовчки, мов пси, що гуртом задавили чужого собаку, розійшлися по інших покоях, покинувши Левка Андрійовича серед хати, і знов заходилися пакувати речі у жмуття. Хтось із них

знайшов погребницю, де в небіжчика ховалися вина та закуски, понаносив напиків та наїдків і шелести (злодії – авт.) взялися до їжі, не помивши закровавлених рук, мацаючи масними руками речі, розкидаючи недогризки та надбиті пляшки і долі, і по меблях» [2, с. 92].

Звинувачення естетики В. Леонтовича в натуралізмі втрачають сенс на тлі страшної правди тогочасних реалій. Щодо роману «Хроніка Гречок» вірні, хоч сказані з іншого приводу, слова Романа Рахманного, також із когорти мислячих патріотів: «Справжній мистецький твір зберігає актуальність протягом віків» [4, с. 51]. Роман «Хроніка Гречок» нині є застереженням проти національної нівеляції, руйнування логіки розвитку суспільства, бездумності накопичення, політичної сваволі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакула Б. Польська інтелігенція: сучасність і спадщина попереднього періоду / Богуслав Бакула // Сучасність. – 2002. – № 1. – С. 46–55.
2. Леонтович В. Хроніка Гречок / В. Леонтович. – Львів : Світ, 1994. – 94 с.
3. Лисяк-Рудницький І. Структура української історії в ХІХ столітті / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе : у 2 т. – Т. 1. – К. : Основи, 1994. – С. 193–202.
4. Наконечна О. Культурологічна та меценатська діяльність Володимира Леонтовича / Олена Наконечна // Сучасний погляд на літературу : зб. наук. праць : пам'яті академіка Петра Хропка. – К. : Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2004. – С. 41–51.
5. Рахманний Р. Три етапи вільної української преси / Роман Рахманний // Роздуми про Україну. – К. : Просвіта, 1996. – С. 46–56.
6. Чикаленко Є. Щоденник / Є. Чикаленко. – Т.1. (1907-1917). – К. : Темпора, 2004. – 425 с.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2010

Ya. KOZASCHOK

The article analyzes V. Leontovych's novel "*Khronika Grechok*" in the discourse framework of the history of ideas and in view of its topicality for contemporary ideology and aesthetic mentality. The author reveals the writer's innovative portrayal of the obscure

life of the 19th-century Ukrainian *didychi* (landowners), whose adamantine spirit and fortitude were destroyed by the social revolt in 1917.

Key words: national idea, tradition, levelling, ethnic genocide, self-sufficiency, adjustment, social cataclysm

УДК 82-225=512.162(045)

Баба БАБАЕВ (Азербайджан)

СМЕХ И КОМИЗМ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Статтю присвячено проблемі смішного в образах і комічності ситуації в сатиричних розповідях. Ця проблема розглядається на прикладі розповідей азербайджанських реалістів початку минулого століття Н. Наріманова, Дж. Мамедкулізаде, А. Ахвердова, Ю. В. Чemenземінлі («Бомба», «Читання», «Зубний біль», «Квитанція в рай», «Плакальщик», «Чорна родимка на білому підборідді», «Кишмишова гра», «Бахадур і Сона та ін.») і висловлено думку про сатиричний психологізм, комічні ситуації, у яких герої виявляються залежно від ситуації.

Ключові слова: сатира, розповідь, сміх, фанатик, письменник, гумор, психологізм.

Как в азербайджанской художественной прозе, так и поэзии, драматургии и публицистике сатира достигла своего пика развития в начале XX века. В первые десятилетия века, когда и уважение, и авторитет, и знания, и любовь в капиталистическом мире измерялись количеством богатства, сила влияния сатиры, смеха резко увеличилась, поле борьбы для сатиры расширилось. В этот период возникает молланасреддиновская литературная школа сатиры, наряду с такими представителями этой школы, как М. А. Сабир, Дж. Мамедкулизаде, А. Ахвердов, А. Гамкюсар, А. Назми, М. А. Моджуз, живут и создают свои произведения писатели М. А. Талыблы, З. Марагалы, Н. Везиров, Н. Нариманов, У. Гаджибеков, Ю. В. Чemenземинли, которые тоже довольно часто в своей литературной деятельности обращались к сатире и смеху.

В отличие от писателей XIX века диапазон деятельности сатириков XX века был более широким. Они поднимали порой такие проблемы, которые до них или не ставились, или не ставились с такой остротой. Например, к таковым можно отнести проблему